

I/3/3-33

bezpłatny

ARCHIWISTA

BIULETYN KWARTALNY

Stowarzyszenia Archiwistów Polskich

Rok XI

Nr 4 (43)

WARSZAWA

październik-grudzień

1975

REDAGUJE ZESPÓŁ

Zygmunt Kolankowski (redaktor), Regina Piechota,
Bolesław Woszczyński (sekretarz redakcji)

Adres Redakcji: Archiwum PAN, 00-330 Warszawa, Nowy Świat 72, pok. 8
Rachunek bieżący: Zarząd Główny SAP, PKO I OM 1531-5656-132

58/83

~~5671~~

inv. 162

Od Redakcji

Reforma administracji terenowej przeprowadzona w 1975 r. stawia przed archiwami i archiwistami wzmożone zadania, polegające z jednej strony na zabezpieczeniu pokaźnych ilości materiałów archiwalnych, z drugiej zaś na utrwaleniu i zachowaniu informacji o strukturze i dziejach instytucji dawnego szczebla powiatowego.

Ogłaszamy dwa artykuły poświęcone działalności i dziejom archiwów, dawniej powiatowych, na ich styku roboczym z materiałami archiwalnymi wytworzonymi przez instytucje działające w latach 1950-1975 w dawnym systemie władz, przede wszystkim powiatowe i miejskie rady narodowe. Artykuły te wpłynęły do Redakcji przed wprowadzeniem w życie nowej struktury organizacyjnej władz terenowych.

Małgorzata Tomczykiewicz
Pszczyna

Akta prezydiów rad narodowych
powiatu pszczyńskiego, rybnickiego i tyskiego
z lat 1950-1958

Rozważania na temat akt prezydiów rad narodowych zostały w niniejszym referacie ograniczone wyłącznie do lat 1950-1958. Cezurę tę wyznaczają dwie ustawy o radach narodowych: z dnia 20 marca 1950 r. i 25 stycznia 1958 r.

Spostrzeżenia i uwagi dotyczą jednostek administracji państwowej wszystkich szczebli, które swoją właściwością te-

rytorialną obejmuje Archiwum Państwowe w Pszczynie, a więc zlokalizowanych w granicach dawnych powiatów: pszczyńskiego, tyskiego i rybnickiego. Nie uwzględniono jednostek b. powiatu wodzisławskiego, wydzielonego z dniem 1 października 1954 r. z powiatu rybnickiego, których spuściznę aktową z lat 1950-1954 przejęło Archiwum Państwowe w Cieszynie.

Referat opracowano w oparciu o materiały archiwalne przechowywane zarówno w archiwum państwowym jak i znajdujące się jeszcze w zakładach pracy. Informacje o tych ostatnich zdobyto w czasie wizytacji przeprowadzonych w roku bieżącym.

Organizacja administracji państwowej w latach 1950-1958

W przeciągu ośmioletniej egzystencji prezydów rad narodowych zaszło szereg zmian w ich zakresie działania, uwarunkowanych przeobrażeniami natury polityczno-społecznej oraz dążeniami władz naczelnych do usprawnienia administracji. Liczba jednostek poszczególnych szczebli nie była stała, ulegała wahaniom wynikającym ze zmian organizacyjnych - łączenia dotychczasowych samodzielnych jednostek, powstawania nowych oraz awansowania niektórych już istniejących na wyższy stopień.

Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o radach narodowych jako jednolitych organach władzy terenowej zmieniła w sposób zasadniczy strukturę naszego aparatu państwowego. Zostały zniesione stanowiska wojewody, starosty, prezydenta miasta, burmistrza i wójta; przestały istnieć wydziały wojewódzkie i powiatowe, zarządy miejskie i gminne, urzędy wojewódzkie i starostwa; zostały zniesione wszystkie terenowe władze I i II instancji podległe dotychczas Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego oraz ministrom: oświaty, pracy i opieki społecznej i finansów, tym samym została zniesiona istniejąca dotychczas dwutorowość. Odtąd w terenie działa tylko administracja państwowa, podporządkowana w największej mierze radom narodowym. Prezydium rady tego okresu miało więc podwój-

ny zakres: z jednej strony było bezpośrednio organem zarządzająco-wykonawczym, a z drugiej - bezpośrednio sprawującym administrację.

Wprowadzenie w życie reformy z dnia 20 marca 1950 r. nastąpiło na omawianym terenie w ciągu czerwca tego samego roku. I tak ukonstytuowały się dwie rady narodowe szczebla powiatowego w Pszczynie i Rybniku i pięć rad szczebla miejskiego - w Pszczynie, Rybniku, Bieruniu Starym, Łaziskach Górnych i Mikołowie; powołano też do życia gminne rady narodowe jako ich szczebel najniższy. Liczba ówczesnych gmin zbiorowych /wchodziło w ich skład od 2-9 gromad/ została ustalona już w rozporządzeniu wojewody śląsko-dąbrowskiego z 27 listopada 1945 r. zamieszczonym w Śląsko-Dąbrowskim Dzienniku Wojewódzkim /nr 34 z 22 grudnia 1945 r./ o podziale poszczególnych powiatów na gminy wiejskie i gromady. Na podstawie tego rozporządzenia powiat pszczyński liczył 23 gminy zbiorowe, rybnicki /w obecnych granicach/ - 19. Zmianę spowodowało rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 8 listopada 1950 r. /Dziennik Ustaw z 1950 r., poz. 472/ o utworzeniu miasta z obszaru dotychczasowej gminy Tychy. Zasadnicze zmiany struktury gospodarczej - postępujące uprzemysłowienie - dokonujące się na omawianym obszarze, znalazły wyraz w stosunkach demograficznych, a te z kolei w reorganizacji administracji państwowej. W wyniku tego Knurów i Rydułtowy to dalsze gminy wiejskie w powiecie rybnickim, które z dniem 1 stycznia 1951 r. uzyskały prawa miast.

Poważne przeobrażenia dokonały się w roku 1954. Rada Ministrów wydaje, na podstawie art. 2 ustawy z dnia 4 lutego 1950 r. o dokonywaniu zmian podziału administracyjnego Państwa, rozporządzenie z dnia 11 sierpnia 1954 r. z mocą od dnia 1 października 1954 r. w sprawie wydzielienia z ówczesnego powiatu pszczyńskiego, powiatu tyskiego z siedzibą powiatowej rady narodowej w Tychach /Dz.U nr 49 z 13 listopada 1954 r./. W skład nowoutworzonego powiatu tyskiego wchodzi 4 miasta /Bieruń Stary, Łaziska Górne, Mikołów, Tychy/ oraz 23 gromady.

W tym okresie szczególną uwagę zwrócono na organizację i funkcjonowanie najniższych ogniw w systemie rad narodowych. Czteroletnie doświadczenie wykazało, że podział administracyjny wsi i odpowiadające mu rozmieszczenie terenowych organów władzy państwowej stało się hamulcem w ich działalności. 25 września 1954 r. Sejm uchwalił ustawę o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych oraz ustawę o osiedlach i radach narodowych osiedli /Dz.U nr 43, poz.192/. W ślad za tym Wojewódzka Rada Narodowa w Katowicach podejmuje uchwałę nr 21/54 z dnia 5 października 1954 r. w sprawie podziału powiatów na gromady /Dziennik Urzędowy WRN w Katowicach nr 10/54/. W wyniku realizacji powyższej uchwały w miejsce 42 gmin powstało 20 gromad w powiecie pszczyńskim, 29 w rybnickim i 19 w tyskim; łącznie 69 gromad.

Z kolei na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z 7 października 1954 r. /Dz.U nr 19 z 13 listopada 1954 r./ utworzono osiedla miejskie z obszarów następujących gromad w województwie katowickim - Kostuchna, Łaziska Średnie, Murcki i Wesoła w powiecie tyskim oraz Boguszowice, Chwałowice i Czerwionka w powiecie rybnickim. Powstałym tu radom narodowym przysługiwały kompetencje analogiczne do kompetencji rad narodowych w miastach nie stanowiących powiatów.

Prawa osiedli uzyskiwały później kolejno następujące gromady: Orzesze /pow. tyski/ i Leszczyny /pow. rybnicki/: 1 stycznia 1956 r.; Imielin i Łędziny /pow. tyski/: 1 stycznia 1957 r.; 1 stycznia 1955 r. dawna gromada Niedobczyce /pow. rybnicki/ przekształca się w miasto, w którego obszar włączono Niewiadom Górny i Dolny, Popielów i Radziejów. Z innych zmian wymienić należy uzyskanie przez Tychy i Rybnik praw miast tzw. wydzielonych z powiatu.

Pasmo reorganizacji kończy ustawa o radach narodowych z 25 stycznia 1958 r. Ogólny zakres spraw należących do rad w istocie nie został zmieniony. Poważnej natomiast zmianie uległa struktura rad narodowych, polegająca przede wszystkim na usamodzielnieniu wydziałów prezydów rad narodowych. Zgod-

nie z ustawą z r. 1958 wydziały stały się terenowymi organami administracji państwowej, w przeciwieństwie do rad narodowych, które były organami władzy państwowej. W momencie wejścia w życie tej ustawy na terenie trzech omawianych powiatów działało oprócz gromadzkich rad narodowych 11 osiedlowych, 9 miejskich i 3 powiatowe rady narodowe.

Zabezpieczanie i przejmowanie zasobu akt prezydów rad narodowych do archiwum państwowego

Akcja przejmowania akt prezydów rad narodowych do archiwum państwowego rozpoczęła się w 1954 r. W związku z pracami przygotowawczymi do powołania gromadzkich rad narodowych, Urząd Rady Ministrów Zespół II wydał w grudniu 1954 r. wytyczne dla prezydów powiatowych rad narodowych między innymi w sprawie zabezpieczenia akt gminnych rad narodowych. Zgodnie z tymi wytycznymi właściwe jednostki organizacyjne prezydów powiatowych rad narodowych miały dokonać oddzielenia akt własnych od akt gminnych rad narodowych i przekazać je w ciągu 1955 r. archiwom państwowym. W praktyce prace te zakończyły się zasadniczo dopiero w 1957 r. i to po kilkakrotnych interwencjach ze strony państwowej służby archiwalnej z tym, że pewne drobne fragmenty wpłynęły ze znacznym opóźnieniem. Akta przejęte drogą pośrednią z prezydów powiatowych rad narodowych w Pszczynie, Rybniku i Tychach trafiły do archiwum państwowego mocno przetrzebione, z dużymi lukami w cennych materiałach źródłowych.

Drugi etap masowego przejmowania akt z prezydów rad narodowych był związany z nową reformą administracji państwowej w 1972 r. Wydana przez Urząd Rady Ministrów, Biuro d/s Prezydów Rad Narodowych i Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych w lipcu 1972 r. "Instrukcja w sprawie postępowania z materiałami archiwalnymi likwidowanych biur gromadzkich rad narodowych" przewidywała ich przekazanie archiwom zakładowym mowoutworzonych urzędów gmin lub prezydów powiatowych rad narodowych bądź archiwom państwowym.

Archiwum Państwowe w Pszczynie znając warunki lokalowe i personalne archiwów zakładowych prezydiów powiatowych rad narodowych na swoim terenie oraz bogate w doświadczenie z lat pięćdziesiątych, ustaliło przejęcie akt likwidowanych gromad bezpośrednio do swojego zasobu. Archiwiści archiwum państwowego instruowali pracowników GRN na miejscu przy przeprowadzonych wizytacjach i ekspertyzach oraz zbiorowo na odprawach sekretarzy wszystkich 3 powiatów, które miały miejsce jesienią ubiegłego roku. Akcja przejmowania szła opornie. I tak do chwili obecnej, pomimo interwencji poprzez władze powiatowe i wojewódzkie nie udało się zabezpieczyć akt 5 gromad.

Poza tym w ostatnim dziesięcioleciu przejmowano sukcesywnie spuściznę aktową prezydiów wyższych szczebli. Ogółem z lat 1950-1958 uzyskano 3692 jednostek archiwalnych /około 47,10 mb./, co stanowi 30% całego zasobu z okresu PRL, znajdującego się w naszym archiwum. Są to 3 zespoły prezydiów powiatowych rad narodowych /Pszczyna, Tychy, Rybnik/, 5 miejskich /Pszczyna, Tychy, Łaziska Górne, Bieruń Stary, Niedobczyce/, 6 osiedlowych /Chwałowice, Kostuchna, Murcki, Łaziska Średnie, Łędziny, Wesoła/, 37 gminnych z lat 1950-1954 oraz 52 gromadzkich z lat 1955-1958.

Do przejęcia z lat 1950-1958 pozostały jeszcze: akta 5 prezydiów MRN /Mikołów - pow. tyski; Knurów, Rybnik, Rydułtowy, Żory - pow. rybnicki/, 5 osiedlowych /Imielin i Orzesze pow. tyski; Boguszowice, Czerwionka, Leszczyny - pow. rybnicki/ oraz 5 gromadzkich /Bieruń Nowy i Borowa Wieś - pow. tyski, Gierałtowice, Przyszowice, Wielopole - pow. rybnicki/.

Przekazywanie akt do archiwum państwowego nie odbywa się bez pewnych zakłóceń, spowodowanych przede wszystkim brakami w zakresie systematycznej opieki nad zasobem. Stwierdzono przypadki traktowania akt niepotrzebnych do bieżącego urzędowania jako zbędnego balastu, a nawet przekazywania na makulaturę z pominięciem obowiązującego trybu postępowania.

Jeżeli chodzi o stan opracowania materiałów archiwalnych przejętych z prezydiów rad narodowych, to w 1964 r. zakończono w archiwum państwowym prace porządkowo-inwentaryzacyjne nad aktami gminnych rad narodowych /590 j.inw./ w 1966 r. - MRN w Pszczynie /160 j.inw./, w 1971 - PRN w Pszczynie /650 j.inw./, a w roku 1974 - PRN w Tychach /395 j.inw./. Globalna ilość uzyskanych jednostek inwentarzowych wynosi 1795 - około 17,5 mb. i stanowi 48% akt prezydiów rad narodowych z lat 1950-1958 przechowywanych w archiwum państwowym. Ponadto rozpoczęto prace porządkowe nad zasobem akt Prezydium PRN w Rybniku.

Stan zachowania akt z lat 1950-1958

Przy analizie zachowania akt prezydiów najniższego szczebla zastosowano cezurę - 1954 r., co wiąże się z likwidacją dotychczasowych gmin i utworzeniem nowych jednostek podziału administracyjnego - gromad. Na 22 gminy z lat 1950-1954 z terenu powiatu pszczyńskiego archiwum państwowe przejęło akta z 21 gmin. Nie zachowały się akta Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Podlasiu.

Żaden z przejętych zespołów nie zawiera materiałów o charakterze organizacyjnym. Akta sprawozdawczości ogólnej spotykamy w 1/2 zespołów i to tylko z niektórych lat /Chełm Wielki - 1953 r., Goczałkowice - 1954 r., Imielin - 1950-1951 r., Kobiór - 1951 r., Łaziska Średnie - 1950-1953 r., Orzesze - 1950 r., Pawłowice - 1950-1953, Urbanowice - 1950-1951 r./. Kompletu protokołów sesji rad narodowych stwierdzono w 3 zespołach, prawie 50% nie posiada ich w ogóle, pozostałe wyrywkowo. Nie lepiej przedstawia się sprawa protokołów posiedzeń prezydiów; kompletne mają - Łaziska Średnie, Pawłowice, Wiry; w 52% brak.

Ślady działalności komisji rad narodowych można znaleźć jedynie w 8 zespołach /Chełm Wielki, Goczałkowice, Łaziska Średnie, Pawłowice, Suszec, Urbanowice, Wiry, Wisła Wielka/. Sporadycznie zachował się materiał odnośnie zebrań

wiejskich /Gordawice - 1953 r., Imielin - 1952-1953, Wisła Wielka - 1950-1952/, podziału administracyjnego /Murcki - 1952-1954, Pawłowice - 1952-1954, Wiry - 1953/, planów gospodarczych /Łaziska Średnie - 1950-1954, Pawłowice - 1952-1953/, kontroli /Imielin - 1950-1951, Kobiór - 1950, Łaziska Średnie - 1952, Pawłowice - 1950-1952, Wisła Wielka - 1953-1954, Wiry - 1950/ i mienia /Golasowice - 1951, Pawłowice - 1952, Pszczyna-Wieś - 1952, Wiry - 1951-1954/. Zaledwie jeden zespół /Pawłowice/ zawiera komplet budżetów, a niespełna 40% wykazuje zupełny brak /Bojszowy, Chełm, Goczałkowice, Golasowice, Imielin, Kosztowy, Miedźna, Urbanowice/. Poza tym jedynie w 5 zespołach /Bieruń Nowy, Bojszowy, Pawłowice, Wisła Wielka, Wiry/ zachował się cenny materiał dotyczący grobownictwa wojennego.

Gorzej przedstawia się sprawa zachowania akt prezydów gminnych rad narodowych powiatu rybnickiego. Na ogólną liczbę 19 gmin do archiwum państwowego trafiły akta z 16 gmin. Brak w nich informacji o mieniu gmin i protokołów zebrań wiejskich. Tylko pojedyncze prezydja posiadają takie akta jak: zarządzenia własne /Czerwionka 1951-1953/, podział administracyjny /Bełk - 1952-1953/, plany gospodarcze /Żory - Wieś 1953-1954/, kontrola /Jankowice - 1952-1954/. 25% zespołów /Czerwionka, Jejkowice, Niedobczyce, Pstrężna, Wilcza/ zawiera sprawozdawczość. Jeżeli chodzi o akta sesji rady to żaden z zespołów nie posiada pełnego stanu zachowania a niekompletny - 8, w pozostałych brak tych akt /Bełk, Boguszowice, Chudów, Chwałowice, Czerwionka, Dębieńsko, Wilcza, Żory-Wieś/. Fragmentaryczne są również protokoły posiedzeń Prezydów oraz akta komisji. Pełny zbiór budżetów posiada jedynie 1 zespół /Wielopole/, natomiast brak w 4 /Chudów, Chwałowice, Czerwionka, Niedobczyce/.

Powyższe cyfry świadczą o poważnych lukach w aktach prezydów gminnych rad narodowych z lat 1950-1954. Dla właściwej oceny gospodarki gminnej, dla właściwego przedstawienia stosunków gospodarczych, społecznych i politycznych na jej terenie, najbogatszy zespół - akta gminy Pszczyna - Wieś zachowano w całości /120 j.inw./. Między pozostałymi istnieje

je duża rozpiętość zasobu - od 1 j.inw. do 60 j.inw. /Pawłowice/. 45% zespołów zawiera poniżej 10 jednostek /1 j.inw. Chwałowice, Chudów, 2 j.inw. - Boguszowice, Miedźna, Niedobczyce, 3 j.inw. - Bieruń Nowy, 5 j.inw. Urbanowice, 6 j.inw. Czerwionka, Orzesze, 7 j.inw. - Golasowice, Leszczyny, Lyski, 8 j.inw. - Dębieńsko, Imielin, Wilcza/.

Nie najlepiej przedstawia się także sytuacja zachowania akt z lat 1954-1958. W 1972 r. przejęto do archiwum państwowego akta z wszystkich 18 gromad powiatu pszczyńskiego z lat 1954-1958. Brak w nich zupełnie materiałów dotyczących organizacji, podziału administracyjnego i planów gospodarczych. Tylko nieliczne zespoły posiadają w swoim zasobie takie grupy akt jak: sprawozdawczość /Warszowice z lat 1957-1958/, zebrania wiejskie /Bojszowy, Góra, Kobiór, Piasek, Studzionka, Wola - fragmentaryczne/, kontrola /Łąka i Wola/. 70% zespołów zawiera akta komisji rady. Komplet budżetów stwierdzono w 3 zespołach /Goczałkowice, Góra, Mizerów/, 6 wykazuje zupełny brak /Bojszowy, Jankowice, Konielice, Pawłowice, Piasek, Studzionka/, pozostałe luki. Nie lepiej przedstawia się stan zachowania protokołów sesji - komplety w 4 zespołach /Mizerów, Pawłowice, Warszowice, Wola/, zupełny brak w 5 /Ćwiklice, Golasowice, Kobielice, Łąka, Studzionka/ oraz protokołów posiedzeń prezydów - komplet w 7/ Góra, Kobiór, Mizerów, Pawłowice, Studzionka, Suszec, Warszowice/, brak w 6 /Ćwiklice, Golasowice, Jankowice, Kobielice, Łąka, Wola/, w pozostałych fragmenty.

Z powiatu tyskiego na 12 gromad przejęto akta z 10. Tego typu materiał jak zarządzenia własne, sprawozdawczość i mienie nie zachował się. Sporadycznie spotyka się akta dotyczące zebrań wiejskich /Borowa Wieś - 1955 r. oraz 1958 r. i Woszczyce - 1958 r./, Podziału administracyjnego /Mokre - 1954 r./, kontroli /Borowa Wieś 1955-1958/ oraz plany gospodarcze /Wiry 1955-1958/. Tylko nieliczne zespoły nie posiadają w ogóle budżetów /Kosztowy, Zawieś/, chociaż komplet stwierdzono jedynie w 4/ Borowa Wieś, Gostyń, Urbanowice, Wiry/. Najpełniej zachowane są protokoły sesji rady - kom-

plety ma 50% zespołów /Mokre, Podlesie, Urbanowice, Woszczyce, Wiry/ oraz protokoły posiedzeń prezydów - komplet w 6 zespołach /Gostyn, Mokre, Podlesie, Urbanowice, Woszczyce, Wiry/, brak w 2 /Borowa Wieś, Kosztowy/.

Z powiatu rybnickiego na 27 gromad akta przejęto z 24. Zupełny brak akt dotyczących organizacji. Nieznaczny stopień zachowania cechuje sprawozdawczość /Goszowice, Jankowice, Rogoźna/, akta zebrań wiejskich /Baranowice, Bełk, Gaszowice, Jejkwice/, podziału administracyjnego /Jankowice/, mienia /Rogoźna/ oraz plany gospodarcze /Rogoźna/. W 1/3 zespołów występują akta komisji rady /Bełk, Dębienko, Gaszowice, Gortartowice, Kamień, Pogrzebień, Świerklany, Wielopole/ oraz kontroli /Bełk, Chudów, Czernica, Gaszowice, Palowice, Raszczyce, Rogoźna/. 40% zespołów zawiera komplet protokołów sesji rad, 20% zupełny brak, pozostałe fragmenty.

Kompletny stan zachowania protokołów posiedzeń prezydów stwierdzono w ponad 1/2 zespołów, ale równocześnie całkowity brak w 1/4 /Bełk, Borynia, Gaszowice, Kamień, Pogrzebień/. Pełne zbiory budżetów ma 45% zespołów, całkowity brak 25% /Borynia, Chudów, Dębienko, Kamień, Ornontowice, Pstrążna/.

Rozpiętość przyjętych akt gromadzkich rad narodowych z lat 1954-1958 waha się w granicach od 1 do 29 jednostek archiwalnych /Brzezice, Paszycy/. Ponad 1/3 zespołów liczy zaledwie po kilka jednostek /1 j.a. - Golasowice, Jankowice, Kamień, Kobielić, Kosztowy; 2 j.a. - Borynia; 3 j.a. - Golejów. Ornontowice, Pogrzebień; 4 j.a. - Bojszowy, Piasek, Wilcza; 6 j.a. - Chwałowice, Dębienko, Łąka, Wisła Wielka, Zawisć; 7 j.a. - Studzionka; 8 j.a. - Gaszowice, Palowice, Pawłowice; 9 j.a. - Bełk, Jejkwice, Podlesie/.

Stan zachowania akt z lat 1954-1958 kształtuje się mniej więcej w takich procentach: 25% dla powiatu pszczyńskiego /110 j.a./, 35% - dla powiatu tyskiego /90 j.a./ i 41% dla powiatu rybnickiego /251 j.a./.

Należy zaznaczyć, że podane wyżej ilości jednostek dla większości zespołów nie są ostateczne. Będzie można je podać

po całkowitym uporządkowaniu akt w archiwum państwowym, ale już teraz widać, że zespoły te będą niekompletne.

Jeżeli chodzi o prezydów osiedlowych rad narodowych to w latach 1950-1958 działały one jedynie na terenie powiatów tyskiego i rybnickiego. Tu dane cyfrowe będą mniej szczegółowe, gdyż część akt z tych lat przechowują jeszcze nadal instytucje i to niejednokrotnie w stanie nieuporządkowanym. Z ogólnej liczby 7 osiedli powiatu tyskiego dane dotyczące zachowania akt 2 osiedli: Imielina i Orzesza są wskutek długoletniego zaniedbania nieuchwytnie. Z pozostałych najmniej- szego zespół liczy 7 j.a. - protokoły sesji i akta komisji /Kostuchna/, jeden 9 j.a. - protokoły sesji i budżety z lat 1955-1958 /Łędziny/, inny 11 j.a. - akta organizacyjne z lat 1952-1958, sprawozdawczość z lat 1951-1954, budżety z lat 1952-1956 /Murcki/ i prezydium w Wesołej - 19 j.a. - komplet protokołów sesji rady i posiedzeń prezydium, sprawozdawczość i akta organizacyjne. Najpełniej zachowały się akta Prezydium Rady Narodowej Osiedla w Łaziskach Średnich - 45 j.a. - komplet akt organizacyjnych, protokołów sesji rady i posiedzeń prezydium, akta komisji, plany gospodarcze, budżety i sprawozdania z ich wykonania, materiały dotyczące kontroli i działalności komitetów blokowych.

Znaczne braki akt kategorii A stwierdzono w zespołach prezydów rad narodowych osiedli powiatu rybnickiego. Wszystkie 4 /Boguszowice, Chwałowice, Czerwionka i Leszczyny/ posiadają jedynie komplety protokołów sesji rady i posiedzeń prezydów. Poza tym jedynie 2 /Chwałowice i Czerwionka/ zachowały budżety i 1 /Boguszowice/ - sprawozdawczość.

Z ośmiu miast nie stanowiących powiatów /Pszczyna, Bieruń Stary, Łaziska Górne i Mikołów - pow. tyski; oraz Knurów, Niedobczyce, Rydułtowy, Żory - pow. rybnicki/ najbardziej drastyczny przykład braku zrozumienia wartości naukowej swojej dokumentacji aktowej dotyczy Żor - wybrakowano tu około 100 mb. akt bez zezwolenia państwowej służby archiwalnej.

W Mikołowie - akta kategorii A są nieuchwytnie. W Łaziskach Górnych stwierdzono jedynie budżety z kilku lat. Kom-

plety pewnych grup akt jak - protokoły sesji rad i posiedzeń prezydiów, budżety zachowały się jedynie w Bieruniu Starym, Knurowie, Niedobczycach, Rydułtowach i Pszczynie. Poza tym znaczne braki w sprawozdawczości, statystyce, aktach organizacyjnych i komisji.

Nie lepsza jest sytuacja w miastach tzw. wydzielonych - Tychy i Rybnik. W Tychach akta kategorii A są uchwytnie jedynie w dwóch wydziałach - organizacyjnym - niekompletne protokoły sesji i posiedzeń i w finansowym - bilanse z lat 1955-1958. W Prezydium MRN w Rybniku akta kat. A przechowuje się do tej pory w pomieszczeniach biurowych bez ewidencji. Na podstawie pisemnych oświadczeń poszczególnych wydziałów stan zachowania akt przedstawiałby się następująco: komplet spraw z lat 1950-1958 w Wydziale Organizacyjno-Prawnym, bilanse z lat 1955-1958 oraz statystyka z lat 1950-1955 w Wydziale Finansowym, zbiorcze plany z 1956 r. - w Wydziale Handlu, sprawozdawczość GUS i finansowa z lat 1955-1958 w Wydziale Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, sprawozdawczość z wykonania planów gospodarczych za lata 1957-1958 w Miejskiej Komisji Planowania Gospodarczego oraz sprawozdawczość z lat 1954-1958 w Wydziale Komunikacji i Wydz. Budżetowo-Gospodarczym.

Duże zróżnicowanie w liczbie zachowanych akt występuje również w zespołach prezydiów powiatowych rad narodowych - w Pszczynie - 650 j.a., w Rybniku około 1000 j.a. oraz w Tychach - 395 j.a.

Na istniejących 17 wydziałów zespół Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Pszczynie zawiera akta 14 wydziałów. Nie przekazały dotąd swojej spuścizny aktowej Architekt Powiatowy, Wydział Oświaty oraz Wydział Finansowy z tym, że jedynie ten ostatni posiada w swojej ewidencji częściowo akta kat. A z lat 1950-1958 /planowanie na lata 1951-1956, budżety terenowe 1951-1953, preliminarze budżetowe z lat 1951-1958, sprawozdawczość o dochodach i wydatkach budżetowych z lat 1952-1957/. Najliczniej reprezentowane są akta Oddziału Organizacyjnego i Powiatowej Komisji Planowania

Gospodarczego. Bardzo zdekompletowane są akta Wydziału Zdrowia, Oddziału Kultury i Referatu Przemysłu. Braki w poszczególnych wydziałach dotyczą przede wszystkim lat wcześniejszych /1950-1954/.

Jeszcze bardziej zdekompletowany jest zespół Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tychach. W swoim zasobie posiada akta zaledwie 9 wydziałów. Spuścizna aktowa pozostałych 5 wydziałów została zniszczona /Wydział Komunikacji Drogowej, Wydział Oświaty, Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, Architektura, Wydział Handlu/. Dwa z zachowanych wydziałów - Referat Społeczno-Administracyjny i Referat Przemysłu zawierają jedynie po 1 teczkę akt. Fragmentaryczne materiały występują w aktach Wydziału Zdrowia. Stosunkowo dobrze zachowane są akta Powiatowej Komisji Planowania Gospodarczego, Powiatowego Zarządu Rolnictwa i Wydziału Finansowego. Pełny zbiór akt posiada tylko jeden z wydziałów - mianowicie Wydział Organizacyjny.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Rybniku przekazało dotychczas spuściznę aktową 9 wydziałów - około 1000 j.a. w tym, jak wykazały wstępne prace porządkowe, sporo akt kategorii B. Jeżeli chodzi o materiały o wartości historycznej to najwięcej posiada Wydział Organizacyjny - protokoły sesji PRN i rad narodowych niższego szczebla, protokoły posiedzeń Prezydium PRN i jednostek podległych, działalność komisji, sprawozdania i analizy działalności rad na terenie powiatu, akta dotyczące podziału administracyjnego. Luki stwierdzono przede wszystkim w latach 1955-1958. Akta Oddziału Społeczno-Administracyjnego to sprawy narodowościowe i stowarzyszeń z lat 1951-1957 oraz orzecznictwo karno-administracyjne z 1955 r. Z Oddziału Ogólnego zachowały się akta z 1950 r. dotyczące przejęcia agend z byłych gminnych rad narodowych. Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej zawiera obok planowania i sprawozdawczości materiały o grobownictwie wojennym. W grupie akt Oddziału Kultury znajdują się sprawozdania dla GUS, sprawozdania finansowe oraz akta działalności placówek kulturalnych z lat 1951-1958. W Wydziale Handlu zachowała się statystyka, ewidencja pla-

cówek handlowych oraz sprawozdawczość z lat 1950-1958. Fragmentaryczne materiały zawierają Wydział Leśnictwa, Rolnictwa i Budownictwa. W związku z nie najlepszymi warunkami lokalowymi i przy olbrzymim zasobie archiwum Zakładowego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Rybniku, wydzielenie, odpowiednie zabezpieczenie i przekazanie pozostałych akt o wartości naukowej z lat 1950-1958 będzie wymagać dłuższego okresu czasu oraz dużego nakładu pracy tak ze strony Urzędu jak i archiwum państwowego.

Podsumowując stwierdzić należy, że zespoły prezydiów rad narodowych to zespoły w większości poważnie zdekompletowane. Wydaje się przy tym, że akta ginęły nie tyle w składnicy ile w komórkach organizacyjnych, które nie dbały o to, aby akta we właściwy sposób uporządkować i opisać oraz na podstawie spisów zdawczo-odbiorczych przekazać do archiwum zakładowego. Często przetrzymywali je kierownicy lub referenci w obawie przed utratą materiałów, które mogą być im potrzebne w bieżącej pracy. Chodzi w takich przypadkach głównie o materiały najcenniejsze. Wpływa to zwykle z braku zaufania tych pracowników do własnej składnicy i jej personelu. Utrudnia to jednak skompletowanie akt o wartości trwałej.

Zagadnienie akt powtarzalnych

Problem masowego narastania akt od dawna już nurtuje środowiska archiwalne. Poszukiwania nowych metod brakowania idą w kierunku maksymalnej eliminacji akt nieużytecznych z punktu widzenia praktycznego i nauki. Eliminacja ta powinna obejmować również poszczególne dokumenty o powtarzającej się treści.

W tym miejscu poruszę tylko sprawę akt powtarzalnych w układzie pionowym, a więc w układzie: jednostka nadrzędna i jednostki jej podległe w systemie rad narodowych. W związku z obowiązkiem przysyłania przez prezydium rad narodowych

miast nie wydzielonych i gminnych rad narodowych 1 egzemplarza protokołów sesji rady i posiedzeń prezydiów oraz budżetu i sprawozdania z rocznej działalności do zwierzchniej instancji w zasobie akt prezydiów powiatowych rad narodowych winny znajdować się akta powtarzalne.

Przyjrzyjmy się jak to wygląda w praktyce na omawianym terenie. Dla przykładu Wydział Finansowy Prezydium PRN w Tychach zachował z r. 1955 aż 27 budżetów jednostek podległych, które uzupełnią wszystkie braki w aktach prezydiów niższych szczebli z danego roku. Niestety, z 1957 r. mamy już tylko 9 budżetów, z pozostałych zaś lat jest ich zupełny brak. Wydział Organizacyjny przechował komplety protokołów sesji rad i posiedzeń prezydiów 26 podległych urzędów. Nie ma natomiast śladu po sprawozdawczości.

Inaczej przedstawia się sytuacja z zespołem Prezydium PRN w Pszczynie. Wprawdzie i tu spotykamy protokoły sesji rad i posiedzeń prezydiów niższego szczebla, ale zazwyczaj z jednego roku lub 2 lat, wyjątkowo z 3 lub więcej. Ponadto, zachowały się sprawozdania z działalności podległych jednostek, ale jest to materiał bardzo skąpy i fragmentaryczny - zaledwie 6 jednostek.

Niedostateczny stan zachowania i uporządkowania zasobów archiwów tak gromadzkich jak miejskich i powiatowych rad narodowych skłania do wyjaśnienia postulatu czasowego zachowywania akt wytworzonych przez gromadzkie i miejskie rady narodowe zarówno u nich, jak i w powiatowej radzie narodowej.

Ostatnią selekcję akt powtarzalnych będzie można przeprowadzić w archiwach państwowych, po przejęciu akt każdego prezydium powiatowej rady narodowej i działających na jego terenie miast i gromad.

W praktyce naszego archiwum pozostawialiśmy dodatkowo materiały powtarzalne w zespole odbiorcy, gdyż istniała obawa /dziś potwierdzona po przyjęciu akt z gromadzkich rad narodowych/, że u wystawcy materiały są poważnie zdekompletowane. Niestety duża część akt powtarzalnych uległa już

zniszczeniu. Przeprowadzona próbnie konfrontacja akt kilku gromad, nie posiadających protokołów sesji lub posiedzeń prezydium oraz budżetów z aktami prezydium szczebla powiatowego wykazała w obu wypadkach braki.

Uwagi końcowe

Dotychczasowe dzieje nadzoru państwowej służby archiwalnej nad zasobem akt prezydiów rad narodowych świadczą o tym, że w praktyce dekret o państwowych archiwach z 1951 r. nie jest ściśle przestrzegany, a właściwe jego zastosowanie ciągle napotyka ze strony tych instytucji na poważne opory.

Postępowanie z wytworzonymi aktami, sposób ich archiwizowania i warunki przechowywania w archiwach zakładowych budzą zastrzeżenia. Wartościowym materiałem źródłowym nadal grozi zagłada, gdyż zakłady pracy mimo wszystko nie wywiązują się należycie ze swoich obowiązków w zakresie opieki nad powstającą w nich dokumentacją. Stopień zachowania poszczególnych zespołów jest mocno zróżnicowany. Luki w tych materiałach muszą być oczywiście uzupełnione innymi źródłami np. aktami Prezydium WRN w Katowicach, aktami komitetów stronnictw politycznych, organizacji społecznych, prasy itp. Nie mniej wszelkie badania dotyczące dziejów omawianych trzech powiatów w latach 1950-1958 nie mogą być przeprowadzone bez uwzględnienia zachowanych, nawet w tak niepełnej postaci, ich zespołów archiwalnych.

Aleksander Piwoń
Leszno

Prace regionalne Archiwum Państwowego w Lesznie w latach 1958-1974

Wstęp

Powołanie do życia w r. 1950 powiatowych archiwów państwowych było ważnym wydarzeniem w życiu kulturalnym kraju, mimo iż miały one spełniać jedynie rolę swego rodzaju składnic akt bez stałego zasobu, który należało przekazywać do archiwów wojewódzkich. Archiwa te przyczyniły się w dużym stopniu do zabezpieczenia i udostępnienia badaczom wielu cennych materiałów, świadectw przeszłości i dorobku naszego narodu. Wkrótce zresztą pierwotna koncepcja organizacji i działania archiwów powiatowych uległa przeobrażeniu. Już bowiem w r. 1954 wprowadzono ważną zmianę, polegającą na nałożeniu na archiwa powiatowe obowiązku włączenia się w nurt życia kulturalnego regionu przez nawiązanie kontaktu z miejscowymi instytucjami i organizacjami kulturalno-oświatowymi. Sprawa ta jednakże dojrzała do realizacji dopiero w r. 1957, kiedy to uczyniono archiwa powiatowe normalnymi placówkami archiwalnymi o stałym i ciągle rosnącym zasobie, co przyjęte zostało z dużym zadowoleniem przez archiwistów oraz ośrodki naukowe zainteresowane rozwijaniem badań regionalnych.

W związku z wprowadzeniem nowego profilu archiwów powiatowych położono jeszcze większy nacisk na ich działalność regionalną, planując, iż staną się w przyszłości ważnym in-

strumentem upowszechniania wiedzy historycznej o danym regionie oraz pobudzania do badań w tym zakresie. Znalazło to wyraz w okólniku Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 25 listopada 1958 roku w sprawie prac regionalnych powiatowych archiwów państwowych i oddziałów terenowych wojewódzkich archiwów państwowych. Formy pracy regionalnej miało narzucić samo życie, specyfika i aktualne potrzeby danego regionu. Archiwa powiatowe miały jednakże przede wszystkim nawiązywać kontakty z ośrodkami naukowymi i pokrewnymi instytucjami kulturalnymi, współpracować z nauczycielstwem i młodzieżą szkolną oraz położyć nacisk na propagandę wizualną w postaci organizowania wystaw w terenie. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych miała zapewnić archiwom powiatowym pomoc, zwłaszcza w doskonaleniu kwalifikacji zawodowych archiwistów.

Po roku 1958 nie ukazały się już żadne dodatkowe wytyczne czy instrukcje szczegółowe dotyczące tego problemu. Formy pracy pozostawiono więc w zasadzie inicjatywie archiwistów powiatowych. Sama koncepcja pracy regionalnej ulegała jednakże pewnej ewolucji, zacieśniając ją coraz bardziej do popularyzacji państwowej służby archiwalnej. Znalazło to choćby wyraz w oficjalnej terminologii; coraz powszechniejsze stały się określenia: "działalność popularyzatorska" zamiast "działalność regionalna". Wiązało się to prawdopodobnie z ustawicznie wzrastającym udziałem archiwów centralnych i wojewódzkich w pracach kulturalno-oświatowych, polegających przede wszystkim na informowaniu szerokich warstw społeczeństwa o pracach i zasobach państwowej służby archiwalnej.

Podobne zjawisko obserwujemy w opracowaniach dotyczących omawianego zagadnienia, zamieszczanych na łamach "Archeionu" i "Archiwisty". Do najwartościowszych opracowań należą tu artykuły archiwistów krakowskich, mianowicie Stanisławy Pańkó w pt. Wystawy archiwalne /"Archeion" XXX/ i Działalność popularyzatorska archiwów państwowych w Polsce Ludowej /"Archeion" XLI/ oraz Marty Dobijanki pt.

Współpraca archiwów ze szkołami w zakresie nauczania historii /"Archiwista" nr 2, 1966/. Z innych prac dotyczących tego zagadnienia wymienić można artykuły: Andrzeja Kunisza pt. 10 lat działalności archiwów powiatowych woj. krakowskiego /"Archeion" XXXVI/, Mieczysława Bandurki pt. Zagadnienia organizacji i pracy archiwów powiatowych /"Archeion" XLVIII/, Czesławy Ohryzkowej pt. Działalność popularyzatorska Archiwum Państwowego w Łodzi /"Archeion" XXXVIII/ oraz Kazimierza Bielleckiego pt. Działalność archiwów powiatowych podległych Archiwum Państwowemu w Poznaniu /"Archeion" XLIX/.

X

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie działalności regionalnej Archiwum Państwowego w Lesznie, prowadzonej w oparciu o wspomniany okólnik Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z r. 1958, tj. ukazanie ich dotychczasowego stanu i perspektyw rozwoju.

Archiwum w Lesznie powstało w r. 1950, przechodząc w ćwierćwieczu cały szereg przemian. Od r. 1953 zasięgiem swego działania obejmowało ono miasto Leszno oraz powiaty leszczyński, gostyński, kościański, rawicki i wolsztyński, a więc całą południowo-zachodnią Wielkopolskę - region o bogatych i żywych tradycjach historycznych. W życiu kulturalnym tego regionu doniosłą rolę pełniły i nadal pełnią takie placówki jak biblioteki publiczne, domy kultury i muzea. Ponadto wymienić należy Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej i Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne oraz oddziały powiatowe Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Kościanie i Lesznie, kształtujące szacunek do tradycji własnego środowiska i regionu. Istotnym kierunkiem działania towarzystw regionalnych i oddziałów ZBoWiD były badania regionu. Wyniki tych prac były, w miarę możliwości, publikowane. Niemały wpływ na rozwój badań regionalnych miał również szybki wzrost liczby inteligencji z wyższym wykształceniem, szczególnie humanistycznym, traktującej ten rodzaj pracy pozazawodowej jako

swego rodzaju hobby. W regionie nie było natomiast żadnej instytucji o profilu humanistycznym, profesjonalnie zajmującej się badaniami naukowymi.

W takich warunkach w latach 1958-1974 prowadziło pracę regionalną Archiwum Leszczyńskie, które ze zrozumiałych względów musiało traktować ją jedynie jako jeden z kierunków swej działalności i to nie pierwszoplanowy. Zakres i zasięg tej działalności określał szereg czynników, wśród których niemałą rolę odgrywała sytuacja kadrowa i lokalowa. Personel Archiwum przez wiele lat składał się bowiem tylko z archiwisty i magazyniera. Dopiero w r. 1974 uzyskano dodatkowo etat robotnika. Działalność regionalną prowadził więc wyłącznie archiwista, mający wyższe wykształcenie humanistyczne, który mógł przeznaczać na nią tylko mały procent swego czasu pracy. Nie najlepiej wyglądała też sytuacja lokalowa Archiwum; przez wiele lat mieściło się ono w pomieszczeniu o powierzchni około 65 m², pozbawionym jakiegokolwiek zaplecza. Dopiero po r. 1962 stan ten zaczął się stopniowo poprawiać, co pozwoliło w r. 1967 na uruchomienie pracowni naukowej. W r. 1974 Archiwum dysponowało już powierzchnią użytkową liczącą ponad 200 m², z której około 60

Baza działalności regionalnej

Podstawą działalności regionalnej archiwów są bezspornie zbiory archiwalne. Archiwum Leszczyńskie przywiązywało zawsze dużą wagę do ich gromadzenia. W pierwszych latach swej działalności, kiedy pełniło funkcję składnicy, przekazywało większość akt przejmowanych z zakładów pracy do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Poznaniu. Część pozostawała jednakże na miejscu, stając się, z chwilą zmiany profilu archiwów powiatowych, załącznikiem jego zbiorów archiwalnych. Archiwum w Lesznie liczyło wówczas 155 zespołów akt, głównie miejskich, gminnych i wyznaniowych z XIX i XX wieku. Liczba zespołów zresztą ciągle się zmieniała, gdyż Archiwum

przejmowało nadal sporo akt ze składnic i wiele przekazywało do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w celu scalenia z zespołami tam się znajdującymi. Zasób zaczął się stabilizować dopiero od r. 1965. W tym bowiem roku Wojewódzkie Archiwum Państwowe przekazało akta starostw i wydziałów powiatowych oraz powiatowych urzędów rozjemczych do spraw majątkowych posiadaczy gospodarstw wiejskich z okresu międzywojennego, a także akta notariuszy sprzed pierwszej wojny światowej, wzbogacając w ten sposób bardzo poważnie zbiory Archiwum Leszczyńskiego. Niebawem Archiwum Państwowe przejęło duże partie wartościowych materiałów archiwalnych ze składnic akt. Były to akta starostw powiatowych i powiatowych rad narodowych z pierwszych lat istnienia Polski Ludowej oraz akta inspektoratów szkolnych z okresu od końca XIX w. do r. 1950. Wreszcie w roku 1970 zbiory Archiwum Państwowego w Lesznie wzbogaciły się o akta sądowe z okresu od XIX w. do r. 1945. W obecnej zaś pięciolatce Archiwum powiększyło swe zbiory o akta najnowsze, mianowicie prezydiów powiatowych rad narodowych, przeważnie z okresu do r. 1964 oraz akta wyborów do rad narodowych z lat 1958-1969.

W ten sposób w r. 1974 Archiwum Państwowe w Lesznie posiadało już - największy wśród archiwów powiatowych w woj. poznańskim - zasób archiwalny, liczący ponad 57 tys. jednostek archiwalnych zgrupowanych w 235 zespołach, obejmujących akta z okresu od końca XVIII w. do czasów współczesnych. W skład tych zbiorów wchodziły akta administracji ogólnej i specjalnej, instytucji wymiaru sprawiedliwości, instytucji gospodarczych i przedsiębiorstw, akta innych instytucji i organizacji oraz zbiór afiszów, plakatów i druków ulotnych. Do najcenniejszych i najbardziej wartościowych pod względem badawczym należały zespoły administracji państwowej i samorządowej szczebla powiatowego, a mianowicie starostw powiatowych z okresu międzywojennego i pierwszych lat Polski Ludowej, wydziałów powiatowych z okresu międzywojennego, powiatowych rad narodowych z lat 1945-1950, prezydiów powiatowych

rad narodowych z lat 1950-1964, inspektoratów szkolnych z lat 1873-1950 oraz Urzędu Skarbowego w Lesznie z lat 1945-1950.

Wartość zbiorów pomniejszała jednakże brak wielu zespołów akt z XIX i obecnego stulecia, jak landratur z okresu zaboru pruskiego i okupacji hitlerowskiej, wydziałów powiatowych z okresu rozbiorów, powiatowych urzędów ziemskich, urzędów katastralnych, więzień i zakładów karnych, szkół średnich i zawodowych, majątków ziemskich oraz gmin ewangelickich, wchodzących obecnie w skład zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu. Luki usiłowano wypełnić poprzez gromadzenie materiałów zastępczych. Archiwum w Lesznie otrzymało już z Archiwum Państwowego w Poznaniu komplet mikrofilmów landratur i żandarmerii z okresu okupacji hitlerowskiej, a ponadto mikrofilmy ksiąg grodzkich kościelnych z okresu od XV do XVIII w. i akt miast z okresu staropolskiego.

Od początku uzyskania prawa do gromadzenia stałego zasobu archiwalnego Archiwum Leszczyńskie przywiązywało dużą wagę do szybkiego opracowania i udostępniania badaczom jak największej części swego zasobu. W r. 1962 Archiwum miało już opracowane, tj. uporządkowane i zinwentaryzowane, 38% zasobu. W następnych latach, mimo bardzo dużych dopływów akt, procent akt opracowanych systematycznie się powiększał i w r. 1974 wyniósł już 85,9%. Archiwum miało wówczas 216 inwentarzy archiwalnych, w tym aż 209 inwentarzy książkowych. Dzięki pomocy Archiwum Państwowego w Poznaniu, przepisującego na maszynie w czterech egzemplarzach inwentarze opracowane w podległych archiwach terenowych, Archiwum Państwowe w Lesznie mogło bowiem nieomal na bieżąco udostępniać badaczom pomoce archiwalne do opracowanych zespołów akt, w postaci inwentarzy książkowych. Oprócz inwentarzy książkowych i kartkowych, Archiwum w Lesznie posiadało także kartoteki tematyczne, będące rezultatem kwerend przeprowadzanych na zlecenie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich i innych instytucji oraz kartotekę materiałów archiwalnych dotyczących terenu

jego działania a przechowywanych w innych archiwach państwowych i archiwów, nie wchodzących w skład sieci podległej NDAP. Ta druga kartoteka liczyła w końcu r. 1974 ponad 190 kart inwentarzowych. Cennym uzupełnieniem tych pomocy archiwalnych były inne środki informacyjne jak przewodnik po zasobie archiwalnym, będący częścią składową wydawnictwa pt. "Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe - Przewodnik po zasobie archiwalnym" /Warszawa 1969/, spisy zespołów akt przechowywanych w archiwach państwowych woj. poznańskiego, publikowane co kilka lat przez Archiwum Państwowe w Poznaniu, czy wreszcie wydawnictwo pt. "Leczeje Poznania i województwa poznańskiego. Informator o materiałach archiwalnych" /Warszawa 1972/, zawierający m.in. informacje o archiwaliach dotyczących terenu działania Archiwum w Lesznie a przechowywanych poza archiwami państwowymi w woj. poznańskim. Archiwum Leszczyńskie posiadało również mikrofilmy inwentarzy z innych archiwów państwowych woj. poznańskiego, które znajdują się w zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz podstawową pomoc ewidencyjną, jaką są karty zespołów.

Ważnym uzupełnieniem zbiorów archiwalnych jest księgozbiór. Do jego gromadzenia Archiwum Leszczyńskie przystąpiło już w r. 1951. Biblioteka podręczna miała wówczas ułatwić pracownikom wykonywanie obowiązków służbowych, zwłaszcza opracowanie zasobu archiwalnego. Dlatego też pierwszymi nabytkami bibliotecznymi były dzienniki ustaw, dzienniki urzędowe i orędowniki powiatowe, a więc czasopisma zawierające bogactwo informacji o ustroju i kompetencjach władz. Wraz ze zmianą profilu archiwów powiatowych i uczynieniem ich normalnymi placówkami archiwalnymi o stałym i ciągle rosnącym zasobie zmieniał się stopniowo także profil biblioteki podręcznej. Kompletując ją, uwzględniono coraz bardziej nie tylko różnorodne potrzeby wewnętrzne Archiwum, lecz także lokalnych badaczy, mających duże trudności w korzystaniu z bibliotek naukowych w ośrodkach akademickich. Gdy w r. 1958 tworzenie bibliotek podręcznych stało się obowiązkiem archiwów powiatowych, Archiwum Państwowe w Lesznie miało już w

zasadzie zorganizowaną bibliotekę. W r. 1960 jego księgozbiór składał się z ponad 400 woluminów i był całkowicie zinwentaryzowany oraz skatalogowany.

W następnych latach biblioteka szybko się powiększała. Przybywało książek z darów, kupna i wymiany. Ofiarodawcami były, poza Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych, niektóre prezydja rad narodowych z terenu działania Archiwum, a także regionaliści i sami pracownicy Archiwum. Pewną ilość książek o tematyce regionalnej i archiwalnej przekazało również Archiwum Państwowe w Poznaniu. W zakupach uwzględniano zaś, w coraz większym stopniu, potrzeby miejscowych badaczy. W ten sposób powstała pokaźna i wartościowa biblioteka podręczna, licząca w r. 1964 ogółem ponad 1500 woluminów druków zwartych i czasopism. Składały się na nią: literatura archiwalna, podstawowe publikacje dotyczące ustroju i administracji państwa polskiego, encyklopedie popularne, lokalne i wojewódzkie roczniki statystyczne, wydawnictwa informacyjne, słowniki /historyczne, języka polskiego i dwujęzyczne/, selekcyjne bibliografie historyczne, monografie historyczne o tematyce regionalnej, ważniejsze pozycje z zakresu metodologii historii i nauk pomocniczych historii, wydawnictwa źródłowe oraz kilkadziesiąt tytułów dzienników urzędowych, orędowników powiatowych, prasy codziennej i czasopism naukowych.

Od r. 1958 Archiwum Państwowe w Lesznie gromadziło również materiały do bibliografii historycznej terenu swego działania, lecz z przyczyn obiektywnych /brak czasu, trudności w dostępie do wydawnictw regionalnych/ działalność ta napotykała na duże przeszkody i prowadzona była raczej dorywczo. Pewną pomocą w gromadzeniu bibliografii były jedynie karty bibliograficzne nadsyłane kilka razy w roku przez bibliotekę Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Obecnie Archiwum Leszczyńskie dysponuje bibliografią liczącą ponad tysiąc fiszek.

Formy prac regionalnych

Jednym z głównych celów prac regionalnych archiwów powiatowych miało być pobudzenie do badań nad przeszłością regionu, tzn. inicjowanie tych badań i ułatwianie badaczom dostępu do zasobów archiwalnych. Archiwa powiatowe miały więc spełniać rolę sui generis opiekunów osób interesujących się przeszłością regionu i stać się ośrodkami badań naukowych w tym zakresie. Realizacja tak szeroko i ambitnie zakrojonego przez NDAP programu działalności regionalnej archiwów powiatowych, przy powszechnie znanych ich niedostatkach kadrowych i lokalowych, brakach w wyposażeniu, skromnej bazie archiwalnej i bibliotecznej, a także nikłych możliwościach publikowania prac w terenie, musiała oczywiście napotykać na duże trudności. Mimo to, archiwa powiatowe starały się program ten realizować, przede wszystkim w zakresie udostępniania swych zbiorów badaczom historii regionu.

W Archiwum Państwowym w Lesznie przystąpiono już w r. 1958 do systematycznego udostępniania akt. Odbывало się to wówczas w bardzo prymitywnych warunkach, przy biurku dzielonym przez archiwistę z interesantem. Pracownię naukową - jak już wspomniano - można było zorganizować dopiero w r. 1967. Wówczas też Archiwum uzyskało nowoczesny czytnik, niezbędny przy szybko powiększających się zbiorach mikrofilmów.

Wśród korzystających przeważali dyplomanci i magistranci studiów zaocznych Uniwersytetów w Poznaniu, Wrocławiu i Warszawie, mieszkający przeważnie na terenie działania Archiwum Leszczyńskiego i opracowujący tematy związane z historią swego terenu, a także regionaliści prowadzący badania nad historią lokalną lub południowo-zachodniej Wielkopolski. W ostatnich latach zgłaszali się także coraz częściej doktoranci historii oraz pracownicy urzędów i przedsiębiorstw, zbierający materiały dla bieżących potrzeb swych zakładów pracy. Badacze interesowali się przeważnie czasami najnowszymi, tj. okresem międzywojennym i okresem Polski Ludowej,

co prawdopodobnie spowodowane było nie tylko ich zainteresowaniami i ukształtowaniem się zbiorów archiwalnych Archiwum Leszczyńskiego, lecz także w dużym stopniu słabą znajomością języka niemieckiego. Przedmiotem badań były stosunki polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturalne, zwłaszcza szkolnictwo podstawowe i średnie, ochotnicze straże pożarne, bezrobocie w okresie międzywojennym, mniejszość niemiecka w dwudziestoleciu międzywojennym oraz kształtowanie się władzy ludowej po drugiej wojnie światowej. Archiwum na życzenie korzystających wypożyczało lub sprowadzało akta z innych placówek. Najczęściej wypożyczenia międzyarchiwalne dokonywano z Archiwum Państwowego w Poznaniu, sporadycznie prowadzono je także z archiwami w Bydgoszczy, Elku, Gnieźnie, Kaliszu, Katowicach, Kielcach, Łodzi, Pile, Szprotawie, Warszawie, Wrocławiu i Zielonej Górze.

Ogółem w latach 1958-1974 ze zbiorów Archiwum Państwowego w Lesznie korzystało na miejscu 236 badaczy, którym udostępniono około 5 tys. jednostek archiwalnych podczas 1164 odwiedzin. Stopień wykorzystania zasobu archiwalnego w porównaniu z innymi archiwami powiatowymi, a nawet niektórymi wojewódzkimi, był więc stosunkowo duży, choć z pewnością niezadowalający. Inną formą udostępniania akt były kwerendy oraz informacje źródłowe dla urzędów, instytucji, przedsiębiorstw i osób prywatnych. Liczba ich nie była jednakże zbyt duża, Ogółem w latach 1958-1974 Archiwum Państwowe w Lesznie przeprowadziło bowiem zaledwie 118 kwerend. Były to przeważnie kwerendy krajowe, dotyczące spraw testamentowych, spadkowych, zatrudnienia i szkolnych.

Osoby odwiedzające Archiwum, nierzadko również uczniowie miejscowych szkół podstawowych i licealnych, sięgały także chętnie do księgozbioru. O atrakcyjności biblioteki podręcznej dla badaczy świadczy stopień jej wykorzystania. W ostatnim tylko roku z księgozbioru korzystało 24 czytelników, którym udostępniono 128 pozycji, w tym 68 czasopism.

Jeszcze na długo przed ukazaniem się wspomnianego już okólnika Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z r. 1958,

Archiwum Leszczyńskie starało się aktywnie włączyć do badań regionalnych. Działalność naukową oraz współpracę z instytucjami naukowymi i towarzystwami regionalnymi traktowano zawsze jako jedną z najskuteczniejszych form popularyzacji archiwów powiatowych, podnoszącą bardzo ich prestiż i znaczenie w oczach miejscowego społeczeństwa oraz lokalnych władz partyjnych i administracyjnych. Szczególnym uznaniem społecznym cieszyły się w terenie wszelkiego rodzaju prace związane z historią lokalną. Mając to na uwadze, Archiwum Państwowe w Lesznie już w r. 1956 prowadziło prace badawcze związane z osobą sławnego pedagoga czeskiego Jana Amosa Komeńskiego i włączyło się czynnie do prac związanych z zorganizowaniem w Lesznie sesji naukowej Polskiej Akademii Nauk z okazji 400 rocznicy powstania leszczyńskiego gimnazjum i 300 rocznicy wydania "Didactica opera omnia" Jana Amosa Komeńskiego. Przy okazji udziału w sesji gości z Czechosłowacji, Archiwum Państwowe w Lesznie nawiązało współpracę z Muzeum Jana Amosa Komeńskiego w Uherskim Brodzie na Morawach, trwającą już kilka lat, a polegającą m.in. na wymianie publikacji dotyczących tego uczonego. Niebawem też Archiwum włączyło się aktywnie do prac przygotowawczych związanych z opracowaniem monografii zbiorowej ziemi leszczyńskiej oraz do sekcji naukowych powiatowych komitetów obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. W r. 1961 kierownik Archiwum Państwowego w Lesznie stał się także jednym z założycieli Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej, które postawiło sobie za cel pogłębianie i popularyzację wiedzy o swym regionie.

Wkrótce jednakże zmiana na stanowisku kierownika Archiwum oraz pogłębiające się trudności lokalowe, a później koncentracja uwagi na czynnościach związanych z tworzeniem warsztatu pracy dla miejscowych badaczy - osłabiły na pewien czas tę dziedzinę działalności Archiwum, choć jej zupełnie nie przerwały. Archiwum nadal utrzymywało bowiem kontakty z TMZK, udzielając pomocy jego członkom w pracach badawczych nad historią powiatu kościańskiego, zwłaszcza podczas okupacji hitlerowskiej; stopniowo nawiązywało także współpracę z

innymi instytucjami i organizacjami społeczno-kulturalnymi, jak Muzeum w Lesznie, Domem kultury w Lesznie, PTTK w Lesznie, powiatowymi bibliotekami publicznymi w Gostyniu i Lesznie oraz ZBoWiD w Kościanie i Lesznie. Współpraca polegała głównie na udzielaniu przez Archiwum informacji źródłowych i bibliograficznych oraz pomocy w organizowaniu wystaw.

Pod koniec lat sześćdziesiątych Archiwum nawiązało kontakty z rozwijającym coraz żywszą działalność Leszczyńskim Towarzystwem Kulturalnym. Współpraca pogłębiła się jeszcze, gdy kierownik Archiwum w r. 1972 wszedł w skład prezydium Zarządu Towarzystwa. Archiwum Państwowe w Lesznie włączyło się wówczas aktywnie do pracy sekcji naukowej, uczestnicząc w opracowywaniu i realizacji planów wydawniczych Towarzystwa, a także czynnie, w formie komunikatów lub referatów wygłaszanych na sesjach popularno-naukowych, organizowanych przez Towarzystwo i współpracujące z nim organizacje społeczno-kulturalne. Dotyczyło to zwłaszcza sesji poświęconej 200 rocznicy powstania Komisji Edukacji Narodowej i sesji z okazji 500-lecia Słowa Drukowanego w Polsce. Sesje naukowe i popularnonaukowe były zresztą od dawna swego rodzaju specjalnością leszczyńskiego środowiska kulturalnego; niejednokrotnie uczestniczyli w nich czynnie profesorowie z ośrodków uniwersyteckich w Poznaniu i Warszawie. Archiwum włączyło się też aktywnie do prac związanych z przygotowaniem, pod patronatem PAN, sympozjum naukowego w Lesznie dla uczczenia 300 rocznicy śmierci Jana Jonstona, wybitnego lekarza i uczonego. Kierownik Archiwum uczestniczył m.in. w opracowaniu pracy zbiorowej o Jonstonie, wydanej już w r. 1974 i referatu na sympozjum. W ostatnich latach Archiwum brało aktywnie udział również w ogólnopolskich seminariach naukowych, poświęconych powstaniu wielkopolskiemu, organizowanych rokrocznie przez koło historyczne Oddziału Powiatowego ZBoWiD w Kościanie.

Archiwum Państwowe w Lesznie szczególnie rozwinęło działalność wystawienniczą, uważając ją nie tylko za dobry

sposób popularyzacji w społeczeństwie wiedzy o przeszłości regionu, lecz także samego Archiwum. Okazją do urządzania wystaw były zwykle ważniejsze rocznice, obchody, jubileusze i wydarzenia kulturalne w regionie, jak np. rocznica wybuchu powstania wielkopolskiego i drugiej wojny światowej, wspomniane już uroczystości ku czci Jana Amosa Komenskigo, obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego i kolejne Tygodnie Archiwów.

Pierwszą wystawę pt. "Ustrój władz miasta Leszna i ziemi wschowskiej" Archiwum Leszczyńskie zorganizowało już w r. 1953. Ogółem w latach 1958-1971 Archiwum zorganizowało samodzielnie 6 dużych wystaw. Tematyka ich była różnorodna /"Rozwój gospodarczy miast wielkopolskich", "Leszno w dokumencie archiwalnym", "Czasopisma regionalne w zbiorach PAP w Lesznie", "Dokumenty zbrodni hitlerowskich", "Leszczyńskie przywileje", "Leszno miasto szkół"/, lecz zawsze związana z dziejami regionu. Z uwagi na trudności lokalowe Archiwum urządzało swe wystawy przeważnie w pomieszczeniach Muzeum w Lesznie. Obsługę wystaw przejmowali pracownicy instytucji użytecznej lokalu wystawowego. Czas trwania wystaw był ściśle ograniczony i wahał się w granicach od dwóch do czterech tygodni. Mimo to wystawy cieszyły się zawsze dobrą frekwencją, wynoszącą od kilkuset do około 2,5 tys. osób. Znaczny procent zwiedzających stanowili zwykle uczniowie starszych klas szkół - podstawowych, licealnych i zawodowych. Frekwencja była w dużym stopniu zasługą dobrej, jak na miejscowe warunki, reklamy polegającej na osobistych kontaktach archiwisty z działaczami kultury oraz inspektoratem oświaty, afiszach ulicznych, zamieszczaniu notatek w prasie, a także rozsyłaniu zawiadomień do szkół i większych zakładów pracy.

Oprócz wystaw urządzanych samodzielnie, Archiwum Państwowe w Lesznie wielokrotnie uczestniczyło w pokazach organizowanych przez inne instytucje na terenie swego działania,

jak Muzeum w Lesznie, Dom Kultury w Lesznie, Powiatową Bibliotekę Publiczną w Lesznie, Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej, Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne oraz Prezydium Miejskich Rad Narodowych w Poniecu i Sarnowie. W latach 1965-1972 Archiwum zorganizowało też, przy współpracy z Powiatową Biblioteką Publiczną i Domem Kultury w Lesznie, pięć wystaw objazdowych /"Hitlerowska okupacja Wielkopolski", "Z dziejów ruchu rewolucyjnego w Wielkopolsce", Jan Amos Komeński 1592-1670", "W 53 rocznicę Powstania Wielkopolskiego", "W 27 rocznicę wyzwolenia Wielkopolski spod okupacji hitlerowskiej"/, które eksponowano w podległych tym instytucjom miejskich i gromadzkich bibliotekach publicznych, klubach oraz szkołach. Wystawy składały się wyłącznie z dużego formatu fotokopii i fotografii, zwykle w ilości od 30 do 40. Należy zaznaczyć, że z okazji Tysiąclecia Państwa Polskiego Archiwum uzyskało na własność, podobnie zresztą jak pozostałe archiwa powiatowe w woj. poznańskim, dużą wystawę pt. "Dokumenty Tysiąclecia", złożoną z 425 fotokopii dokumentów akt, obrazujących dzieje Wielkopolski od średniowiecza do czasów współczesnych. Ponadto Archiwum posiada około 500 innych fotokopii, wiążących się bezpośrednio z terenem jego działania, co pozwala tworzyć różnorodne zestawy tematyczne. Wystawy objazdowe cieszyły się dużą frekwencją /np. wystawę pt. "Hitlerowska okupacja Wielkopolski" zwiedziło łącznie 1270 osób/ i zyskały pozytywne opinie zwiedzających.

Począwszy od r. 1963 Archiwum Państwowe w Lesznie organizowało także, zwykle kilka lub kilkanaście razy w roku, okolicznościowe pokazy fotokopii dokumentów i akt dotyczących przeszłości, związane z aktualnie przypadającymi rocznicami czy też wydarzeniami kulturalnymi i politycznymi. Pokazy urządzano przeważnie w gablocie umieszczonej przed wejściem do Archiwum. Z okazji II Tygodnia Archiwów urządzano je także w pozostałych miastach powiatowych na terenie działania Archiwum. W r. 1966 Archiwum miało też do swojej dyspozycji gablotę wystawową w Muzeum w Lesznie w dziale po-

święconym dziejom Leszna. W gablocie zorganizowano pokazy archiwaliów na następujące tematy: "Służba zdrowia w Lesznie na przełomie XVIII i XIX w.", "Obwieszczenia z okresu Wiosny Ludów", "Tłoki pieczętne", "Wrzesień 1939", "Księgi i dokumenty cechowe". Należy jeszcze dodać, że Archiwum wypożyczało materiały, głównie fotokopie, na wystawy organizowane przez inne instytucje kulturalno-oświatowe, organizacje społeczno-kulturalne i młodzieżowe oraz szkoły z terenu swego działania.

Osobny rozdział pracy regionalnej stanowi współpraca ze szkołami, głównie licealnymi, technikami i zasadniczymi zawodowymi. Archiwum prowadzi ją już od kilkunastu lat, widząc w niej drogę nie tylko do upowszechnienia wiedzy historycznej o regionie i popularyzacji placówki, ale także zdobywania potencjalnych odbiorców swych zbiorów i sprzymierzeńców w staraniach o zabezpieczenie narastającego zasobu archiwalnego i archiwaliów będących jeszcze w posiadaniu prywatnych kolekcjonerów. Formy współpracy ze szkołami ulegały w tym czasie stałej ewolucji. Początkowo ograniczały się jedynie do przyjmowania w Archiwum wycieczek nauczycieli i całych klas młodzieży oraz do wygłaszania pogadanek w szkołach /nie tylko Leszna i pow. leszczyńskiego, lecz także - choć w mniejszym stopniu - w pozostałych powiatach objętych jego działalnością/ na tematy związane z przeszłością danej miejscowości lub regionu oraz działalnością Archiwum. Z czasem formy te zaczęły się wzbogacać, choć jednocześnie Archiwum rezygnowało z niektórych dotąd stosowanych. Np. po r. 1963 ze względów lokalowych coraz rzadziej przyjmowano wycieczki młodzieży, ograniczając je w zasadzie tylko do kółek historycznych. Z powodu malejącego zapotrzebowania ograniczane było też organizowanie pogadanek w szkołach. W wypadku zaś urządzania pogadanek przywiązywano dużą wagę do ilustrowania ich starannie dobranymi materiałami źródłowymi, co spotykało się z dużym uznaniem młodzieży. Coraz częściej Archiwum udzielało natomiast szkołom pomocy w organizowaniu wystaw okolicznościowych i sesji popularnonaukowych lub - jak już wspomniano - samo organizowało w szkołach wystawy.

Archiwum nawiązało współpracę z Młodzieżowym Uniwersytetem Regionalnym, działającym pod patronatem Domu Kultury oraz Młodzieżowym Towarzystwem Przyjaciół Nauk w Lesznie; pomagało też nauczycielom w wyborze materiałów źródłowych do lekcji historii i wychowania obywatelskiego oraz uczestniczyło w organizowaniu konkursów dla młodzieży. Np. w r. 1970 Archiwum wspólnie z dyrekcją Zespołu Szkół Zawodowych CZSP w Lesznie zorganizowało z okazji XXV-lecia PRL dla młodzieży Technikum Odzieżowego i Technikum Budowlanego konkurs pt. "Moje miasto", który miał zachęcić młodzież do zapoznania się z historią rodzinnych miejscowości /uczestnicy mieli opracować w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu historii swych rodzinnych miejscowości lub miejsca zamieszkania/. Konkurs dał nadszperkowanie dobre wyniki. Wpłynęło bowiem sto prac bogato ilustrowanych rysunkami, planami i widokówkami.

W r. 1972 Archiwum wystąpiło z inicjatywą opracowania pomocy dydaktycznych dla nauczycieli historii i wychowania obywatelskiego. Inicjatywę podjęło Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne w porozumieniu z inspektorem szkolnym. Na zlecenie Towarzystwa archiwista opracował zestaw materiałów źródłowych do dziejów ziemi leszczyńskiej, liczący ogółem 78 pozycji źródłowych a złożony z dwóch części. Część pierwsza obejmowała materiały z okresu międzywojennego, a druga składała się ze źródeł dotyczących okresu okupacji hitlerowskiej. Z materiałów tych wykonano 21 tek fotokopii, które zakupił Wydział Oświaty oraz szkoły podstawowe, licealne i zawodowe z Leszna i powiatu leszczyńskiego.

Oprócz współpracy ze szkołami, Archiwum podejmowało także pracę z młodzieżą pozaszkolną zrzeszoną w ZMS i studentami - uczestnikami Studenckich Hufców Pracy, urządzając dla nich pogadanki o archiwach państwowych lub związane z historią regionu.

Z innych form działalności regionalnej Archiwum Leszczyńskiego wymienić można kontakty robocze z Komitetem Powiatowym PZPR i Prezydium MRN w Lesznie oraz współpracę z

Polskim Radiem i prasą. Na szczególną uwagę zasługują kontakty z lokalnymi władzami partyjnymi i administracyjnymi, polegające m.in. na zorganizowaniu w Archiwum posiedzenia komisji oświaty i kultury KP PZPR oraz złożeniu informacji o działalności Archiwum na posiedzeniu Prezydium. Ta forma działania przyczyniła się nie tylko do ugruntowania pozycji Archiwum wśród innych placówek kulturalno-oświatowych w Lesznie, lecz także pozwoliła osiągnąć doraźne korzyści w postaci poprawy warunków lokalowych. Duże znaczenie dla programowania wiadomości o Archiwum i jego zasobie miała również współpraca z radiem i prasą, przejawiająca się w zależności od charakteru instytucji bądź w udziale kierownika Archiwum w audycjach radiowych, poświęconych leszczyńskiemu środowisku kulturalnemu, bądź w zamieszczaniu w prasie codziennej /"Gazecie Poznańskiej" i "Głosie Wielkopolskim"/ stosunkowo licznych artykułów o działalności Archiwum.

Uwagi końcowe

Reasumując można stwierdzić, że Archiwum Państwowe w Lesznie prowadziło w latach 1958-1974 różnorodną i stale rozwijającą się działalność regionalną, polegającą na propagowaniu wiedzy o przeszłości regionu oraz o Archiwum i jego zasobie. Zakres i formy funkcjonowania określały ściśle warunki w jakich działało Archiwum, a także specyfika terenu. Duże znaczenie miała sama inwencja a także zaangażowanie archiwisty powiatowego, który zdobywał umiejętności w toku własnej aktywności regionalnej. Utrudnieniem był jednak brak czasu i środków finansowych na działalność popularyzatorską, trudności lokalowe i luki w wyposażeniu, a także niedostatek druków reklamowych i trudności wydawnicze. Brak dostatecznej ilości czasu służbowego na działalność popularyzatorską powodował, że archiwista wykonywał ją przeważnie w czasie pozasłużbowym. Niedobór środków finansowych, na skromną chociażby oprawę plastyczną wystaw, zmuszał archiwistę do szu-

kania pomocy u innych lokalnych instytucji kulturalno-oświatowych, co niekiedy wywoływało komentarze nie przyczyniające się do wzrostu prestiżu Archiwum. Trudności lokalowe zmuszały zaś Archiwum do organizowania działalności popularyzatorskiej przeważnie w wypożyczonych lokalach. Tymczasem odbiorcy pogadanek, referatów i wystaw, mimo reklamy Archiwum, nie zawsze uświadamiali sobie, że organizatorem imprezy jest Archiwum Państwowe w Lesznie i przypisywali ją instytucji, w której się odbywała. Zjawisko to występowało szczególnie jasno, gdy Archiwum było jedynie jej współorganizatorem lub używało swe materiały do imprez organizowanych przez inne instytucje.

Mimo trudności, Archiwum w Lesznie miało w pracy regionalnej poważne osiągnięcia, do których przede wszystkim można zaliczyć stworzenie dobrego warsztatu pracy dla miejscowych badaczy, samodzielne zorganizowanie kilku dużych wystaw archiwalnych, udział w rozwijaniu badań regionalnych i popularyzowaniu wiedzy historycznej o regionie oraz udaną próbę opracowania pomocy dydaktycznych dla nauczycieli historii i wychowania obywatelskiego. Tym formom działalności regionalnej Archiwum chciałoby też w przyszłości przyznać priorytet, dbając jednocześnie o coraz wyższy poziom oraz dostosowywanie ich do potrzeb i wymagań odbiorców. Jest to konieczne, gdyż w coraz szybszym tempie dokonują się przeobrażenia w strukturze zawodowej i wykształceniu ludności. Jednocześnie - w związku z niedawnymi decyzjami władz partyjnych i państwowych - zwiększa się ilość dni wolnych od pracy, co pozwala korzystać w większym, niż dotąd, stopniu z imprez kulturalno-oświatowych.

Ponieważ archiwa powiatowe, a więc także Archiwum Państwowe w Lesznie, mogą przeznaczać na działalność regionalną niewiele czasu, należy ograniczać ilość przedsięwzięć na rzecz ich jakości i atrakcyjności. Przy programowaniu działalności regionalnej należy też pamiętać o potrzebie ciągłego pogłębiania znajomości środowiska i utrzymywania stałej więzi z aktywnym kulturalnym regionu. Takie rozwijanie i do-

skonalenie działalności regionalnej wymagać będzie jeszcze wydatniejszej, aniżeli dotychczas, pomocy ze strony władz nadrzędnych Archiwum, zwłaszcza instruktażowej i szkoleniowej. Chodzi też o poprawę sytuacji kadrowej, warunków lokalowych i wyposażenia, a ponadto tworzenie odpowiedniego klimatu do podejmowania tych prac. Przy okazji warto też podkreślić potrzebę poszukiwania przez państwową służbę archiwalną nowych sposobów prezentacji dorobku archiwów przy coraz większym wykorzystaniu masowych środków przekazu informacji.

SPRAWY ORGANIZACYJNE SAP

VII Posiedzenie Plenarne Zarządu Głównego SAP w dniu 18 listopada 1975 r.

W dniu 18 listopada 1975 r. w Pałacu Staszica w Warszawie, Nowy Świat 72 obradowało VII posiedzenie plenarne Zarządu Głównego SAP. Obecnych było 12 członków i zastępców członków ZG oraz 2 zaproszone osoby.

Porządek dzienny obejmował:

- 1/ przyjęcie protokołu VI zebrania plenarnego z dnia 16 kwietnia 1975 r.,
- 2/ informację o działalności organizacyjnej i sytuacji finansowej Stowarzyszenia pomiędzy VI a VII posiedzeniem plenarnym ZG,
- 3/ projekt preliminarza budżetowego SAP na rok 1976,
- 4/ stan prac i plan działalności redakcji Słownika Biograficznego Archiwistów Polskich /referuje kol.doc.dr hab. Irena Janosz-Biskupowa/,
- 5/ wytyczne w sprawie przygotowań do V Krajowego Zjazdu Delegatów SAP,
- 6/ dyskusja łączna nad sprawami ujętymi w p. 2-5,
- 7/ sprawy różne i wolne wnioski,
- 8/ przyjęcie uchwały.

Przed przystąpieniem do obrad zebrani uczcili pamięć kol. Witolda Szulca /Wrocław/ zmarłego w końcu kwietnia

1975 r., aktywnego działacza SAP, członka ZG i władz Oddziału SAP we Wrocławiu przez wiele kadencji.

Po wysłuchaniu informacji o stanie prac organizacyjnych i sytuacji finansowej oraz omówieniu działalności i planów redakcji Słownika Biograficznego Archiwistów Polskich rozwinęła się ożywiona dyskusja, w której zabrali głos wszyscy obecni. Uchwalono kalendarz przygotowań do V Krajowego Zjazdu Delegatów Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, którego zwołanie przewiduje się na końcowe dni maja lub pierwsze czerwca 1976 r. oraz podjęto uchwałę organizacyjną.

U C H W A Ł A

VII Posiedzenia Plenarnego Zarządu Głównego SAP z dnia 18 listopada 1975 r.

1. VII Posiedzenie Plenarne Zarządu Głównego przyjmuje do wiadomości informację o podstawowych pracach Zarządu Głównego SAP pomiędzy VI a VII Posiedzeniem Plenarnym Zarządu Głównego /17.IV. - 17.XI.1975/.
2. Plenum Zarządu Głównego zatwierdza preliminarz budżetowy Stowarzyszenia na rok 1976, z tym, że w przypadku uzyskania dochodów wyższych niż przewidziane w preliminarzu, należy:
 - a/ przeznaczyć na koszty słownika biograficznego archiwistów polskich dodatkowe fundusze,
 - b/ na wydatki organizacyjne ogniw terenowych - proporcjonalnie pozostałą nadwyżkę - w miarę zgłoszonych wniosków.
3. Plenum zatwierdza jako przewidywany termin zwołania V Krajowego Zjazdu Delegatów SAP ostatnie dni maja, lub początkowe dni czerwca 1976 r. /między 25 maja a 5 czerwca 1976 r./ oraz akceptuje przedstawiony przez Prezydium ZG terminarz prac przygotowawczych, zalecając podjęcie energicznych kroków dla jego realizacji.

4. Plenum zaleca Prezydium podjęcie energicznych zabiegów w kierunku uzyskania papieru, umożliwiających dalsze wydawanie biuletynu kwartalnego "ARCHIWISTA".
5. Plenum powołuje Radę Redakcyjną Słownika Biograficznego Archiwistów Polskich zapraszając do niej kol.kol. doc. S. Nawrockiego /Poznań/ prof. T. Mencla /Lublin/, prof. A. Tomczaka /Toruń/, doc. M. Wąsowicza /Warszawa/, prof. Z. Wójcika /Warszawa/. Do rady Redakcyjnej wchodzi z urzędu: red. SBAP doc. I. Janosz-Biskupowa i Przewodniczący Zarządu Głównego SAP prof. dr Z. Kolankowski.

x x x

W wykonaniu punktu 3 Uchwały, Zarząd Główny wystosował do zarządów ogniw terenowych Stowarzyszenia pismo, którego treść podaje się do wiadomości wszystkich Członków SAP.

Wobec zbliżającego się upływu kadencji władz Stowarzyszenia wybranych przez IV Krajowy Zjazd Delegatów SAP w dniu 21 lutego 1973 r., a także w związku z obowiązkami i terminami statutowymi ujętymi w §§ 22 i 29, Zarząd Główny SAP podaje terminarz czynności organizacyjnych Zarządu Głównego i Zarządów Oddziałów/SKT na najbliższy okres. Terminarz ten został uchwalony przez VII posiedzenie plenarne Zarządu Głównego SAP w dniu 18 listopada 1975 r.

1. Grudzień 1975 - 15 stycznia 1976: Zarządy Oddziałów/SKT przeprowadzą prace przygotowawcze do walnych zebrań w Oddziałach/SKT.

2. 15 stycznia - 15 lutego 1976: Oddziały/SKT przeprowadzą zebrania sprawozdawczo-wyborcze celem:

- a/ przyjęcia sprawozdań organizacyjno-finansowych,
- b/ uchwalenia planów działania Oddziałów/SKT w nowej kadencji,
- c/ wyboru władz Oddziałów/SKT,
- d/ wyboru delegatów na V Krajowy Zjazd Delegatów SAP zgodnie z §§ 21 lit.a oraz 29 lit.f statutu,

e/ uchwalenie wniosków na V Krajowy Zjazd Delegatów SAP zgodnie z § 28 lit.e statutu.

3. Do dnia 15 marca 1976: Zarządy Oddziałów/SKT dostarczą do Zarządu Głównego sprawozdania merytoryczne i finansowe oraz protokoły z zebrań sprawozdawczo-wyborczych Oddziałów/SKT wraz z listą imienną wybranych delegatów z podaniem ich adresów w miejscu pracy i w miejscu zamieszkania. Uwaga: termin 15.III.1976 r. jest nieprzekraczalny.

4. Do dnia 10 kwietnia 1976: Zarząd Główny SAP opracuje sprawozdanie organizacyjne i finansowe Stowarzyszenia za okres kadencji.

5. W dniach 10 do 25 kwietnia 1976 r.: Prezydium Zarządu Głównego przedłoży sprawozdanie i dokumenty zjazdowe posiedzeniu plenarnemu Zarządu Głównego, które podejmie uchwałę o terminie i porządku obrad V Krajowego Zjazdu Delegatów SAP.

6. Natychmiast po posiedzeniu plenarnym Zarządu Głównego, Prezydium Zarządu Głównego poda do wiadomości Zarządów Oddziałów/SKT oraz delegatów i osób uprawnionych do udziału w Zjeździe - w myśl § 21 statutu - termin i porządek obrad Zjazdu. Zjazd zostanie powołany prawdopodobnie w ostatnich dniach maja lub w początku czerwca 1976 r.

7. Zarządy Oddziałów/SKT przekażą wnioski zgłaszane Zjazdowi do Zarządu Głównego na 14 dni przed wyznaczonym terminem Zjazdu, w myśl § 20 lit.f statutu.

Dla realizacji powyższego programu niezbędne jest energiczne i sprężyste działanie wszystkich ogniw SAP oraz ścisłe przestrzeganie wyznaczonych terminów. Zarząd Główny SAP prosi wszystkie Zarządy Oddziałów/SKT o niezwłoczne przystąpienie do nakreślonych wyżej prac.

NOWE WYDAWNICTWA ARCHIWALNE

Archeion, czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym. T.58-62, Warszawa 1973-1975.

Układ materiałów w poszczególnych tomach nie uległ zmianie. Każdy tom składa się z następujących działów: problemy archiwistyki, archiwoznawstwo, ustrój władz i organizacja kancelarii, archiwa za granicą, recenzje, sprawozdania z książek i noty bibliograficzne, wspomnienia pośmiertne.

Wśród artykułów i rozpraw na szczególną uwagę zasługuje: T.58 - art. Ireny Radtke - Metody opracowywania akt pruskich; T.59 otwiera obszerny artykuł poświęcony 25-leciu działalności prof.dr Piotra Bańkowskiego, jako długoletniego redaktora "Archeionu", dalsze artykuły godne podkreślenia to "Skargi i wnioski w urzędach i instytucjach centralnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w opracowaniu B.Dobrowolskiej i M.Tarakanowskiej oraz informacje na temat VII Międzynarodowego Kongresu Archiwów w Moskwie. T.60 zapoznaje czytelnika m.in. z możliwościami zastosowania cybernetyki i jej pojęć w archiwistyce /oprac. St.Nawrocki/ oraz rolę wykazu akt w kształtowaniu narastającego zasobu archiwalnego /A.Muszyński/. Archiwistów zainteresuje też zapewne art. J.Plucińskiego - Przemiany w strukturze organizacyjnej prezydentów powiatowych rad narodowych po ustawie roku 1950. "Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego" w opracowaniu M.Motaśa - to jeden z podstawowych artykułów T.61. Główny nacisk położył autor na problemy kancelaryjne, registratury, prowadzenia archiwów zakładowych i przekazywania akt przez zakłady pracy do archiwów państwowych. Zagadnienie akt powtarzalnych znajduje szersze omówienie w T.62 w artykule St.Popraw-

- 41 -

skiej "Uwagi i wnioski z badań w latach 1970-1972 nad redukcją materiałów powtarzalnych w państwowej administracji gospodarczej". Uwadze czytelnika poleca się również instrukcję w sprawie sporządzania indeksów do inwentarzy archiwalnych.

Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. T.28. Lublin 1974, ss.146, cena zł 100,-

Tom 28 obejmuje 4 działy główne: organizacja i metodologia nauk historycznych, inwentarze, katalogi i repertoria zbiorów, z życia archiwów, bibliotek i muzeów, publikacja źródeł historycznych. Na szczególną uwagę zasługują artykuły St.Librowskiego - Aktualny stan udostępniania zasobu przechowywanego w archiwach kościelnych i tegoż autora - Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej oraz B.Kumora - Zbiór dokumentów Kolegiaty i Kapituły Zamojskiej /cz.4/.

Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Nr 17. Warszawa 1974, wyd. Archiwum PAN, ss.151.

Numer otwiera informacja o 20-letniej działalności Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Z tej to okazji w dniu 11 maja 1974 r. odbyło się rozszerzone posiedzenie Rady Naukowej Archiwum PAN. Poza tym numer obejmuje artykuł: E.Kostolma - Rozwój i problemy archiwów literatury w Czechosłowacji; ogłasza się dwa inwentarze archiwalne: Materiały Edwarda Jana Reymana i Materiały Stanisława Tynca; nadto sprawozdanie z działalności Archiwum PAN za rok 1974 oraz zestawienie inwentarzy zespołów archiwalnych ogłoszonych w numerach 1-16 "Biuletynu Archiwum PAN".

Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej. Nr 6. Warszawa 1973, wyd. Centralne Archiwum Wojskowe, ss.179.

Numer obejmuje 17 artykułów, rozpraw i recenzji. Specjalnej uwadze czytelników można polecić artykuł B. Woszczyńskiego - Informacja naukowa i możliwości jej rozwoju w archiwach. Artykuł, poza ogólnym wprowadzeniem w zagadnienie informacji naukowej, daje ciekawy przegląd praktycznego zastosowania informacji w archiwach. Inne artykuły mają charakter archiwoznawczy. Informują one o zawartości aktowej zespołów różnych jednostek wojskowych. Zeszyt zamyka bibliografia ważniejszych publikacji ogłoszonych drukiem przez pracowników wojskowej służby archiwalnej oraz spis artykułów ogłoszonych w numerach 1-5 Biuletynu.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. 1. Archiwa dawnej Rzeczypospolitej. Wyd. 2 poprawione i rozszerzone. Oprac. zbiorowe pod red. Jadwigi Karwasińskiej. Warszawa 1975, wyd. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, ss. 498, tab. 22, cena zł 130.

Jest to rozszerzone wydanie Przewodnika, który ukazał się w roku 1958. Przewodnik obejmuje archiwa dawnej Rzeczypospolitej aż do roku 1795 i ukazuje dzisiejszy stan zachowania i udostępniania zasobów w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie.

Całość dzieli się na 16 odrębnych działów:

1. Zbiór dokumentów
2. Archiwum Koronne
3. Archiwum Dokumentowe Wielkiego Księstwa Litewskiego
4. Metryka Koronna
5. Metryka Litewska
6. Akta skarbowe Rzeczypospolitej
7. Księgi sądowe ziemskie i grodzkie
8. Zespoły miejskie
9. Nuncjatura
10. Dokumenty kościołów
11. Dokumenty klasztorów
12. Varia dokumentowe

- 13/ Akta okresu reform
- 14/ Akta powstania kościuszkowskiego
- 15/ Mapy i plany
- 16/ Zbiory sfragistyczne.

Bielecki Kazimierz, Organizacja i działalność terenowych archiwów państwowych w Polsce 1950-1970. Warszawa 1975, wyd. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, ss. 86, cena zł 24,-

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie problemów związanych z organizacją i działalnością archiwów terenowych w Polsce w latach 1950-1970. Jest to pierwsza próba przedstawienia tych problemów w ujęciu syntetycznym. Praca dzieli się na dwie części. W pierwszej części omówiono zadania i rozwój sieci archiwów terenowych, ich lokale, sprawy kadrowe i szkoleniowe. Druga część zawiera omówienie zasobu aktowego przechowywanego w archiwach terenowych i sprawy związane z nadzorem nad narastającym zasobem archiwalnym i pracą w regionie. Załączone do niniejszej pracy tabele i wykresy statystyczne w sposób przejrzysty obrazują główne kierunki działalności archiwów terenowych.

Dokumentacja w zakładzie pracy. Przepisy kancelaryjne i archiwalne. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1973. Oprac. Krzysztof Radczuk. Wyd. 3 zmienione i uzupełnione. Warszawa 1975, wyd. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, ss. 158, cena zł 45,-

Publikacja zawiera przepisy i informacje o przepisach kancelaryjnych i archiwalnych, obowiązujące zakłady pracy znajdujące się pod nadzorem archiwalnym archiwów państwowych. Przeznaczona jest przede wszystkim dla pracowników biurowych. Służy też archiwistom państwowym sprawującym nadzór nad dokumentacją powstającą w zakładzie pracy.

Publikacja składa się z dwóch części:

- cz.1. obejmuje wypisy powszechnie obowiązujących przepisów w zakresie zabezpieczania państwowego zasobu archiwalnego i postępowania z dokumentacją w zakładzie pracy
- cz.2. zawiera wykaz przepisów szczegółowych o archiwizacji dokumentacji wydanych przez jednostki centralne. W części tej zamieszczono też instrukcje kancelaryjne i wykazy akt.

Inwentarz archiwalny Wydziału Statystyki Społecznej GUS 1918-1939. Warszawa 1974, wyd. GUS, ss.64, cena zł 9,-

Jest to 14 z kolei inwentarz wydany w ramach serii "Statystyka w dokumencie archiwalnym". Zawiera informacje o materiałach archiwalnych z zakresu zatrudnienia, płac, bezrobocia, strajków, kosztów utrzymania, budżetów domowych rodzin robotniczych i ubezpieczeń społecznych.

Wstęp do inwentarza omawia dzieje Wydziału Statystyki Społecznej GUS oraz zawartość zachowanych materiałów archiwalnych.

Pańków Stanisława, Archiwa. Wyd.2 uzupełnione. Warszawa 1975. wyd. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, ss.182, cena zł 22,-

Ciekawe wydawnictwo, ujmujące w formie popularno-naukowej dzieje archiwów od starożytności po dzień dzisiejszy. Na tle kształtowania się archiwów w świecie szczególnie wyeksponowano historię archiwów polskich.

Książka dzieli się na 4 podstawowe działy: I. Nieco terminologii; II. Dzieje archiwów; III. Zadania archiwów; IV. Zasoby archiwów państwowych. Zawiera sporo ciekawych ilustracji typu archiwalnego.

Numer zamyka się w dniu 25 listopada 1975 r.

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	1
Małgorzata Tomczykiewicz: Akta prezydów rad narodowych powiatu pszczyńskiego, rybnickiego i tyskiego z lat 1950—1958	1
Aleksander Piwoń: Prace regionalne Archiwum Państwowego w Lesznie w latach 1958—1974	17
Sprawy organizacyjne SAP	36
VII Posiedzenie Plenarne Zarządu Głównego SAP w dniu 18 listopada 1975 r.	36
Uchwała VII Posiedzenia Plenarnego ZG SAP	37
Pismo ZG SAP do Zarządów ogólni terenowych	38
Nowe wydawnictwa archiwalne	40

Cena numeru zł 10,—
dla członków SAP — bezpłatnie

Indeks 35162

Zam. 7/o/76. Nakład 1300 egz. B-34